

Editorial

Město jako domov

Lucie Galčanová, Barbora Vacková,
Slavomíra Ferenčuhová

Číslo Sociálních studií, které právě držíte v ruce, je již čtvrtým vydáním věnovaným problematice města, respektive urbánním studiím v jejich široké perspektivě. Po konceptuálním čísle, které se snažilo reflektovat teoretické způsoby uchopování urbanity a pokusilo se o (znovu)ustavení a probuzení zájmu o urbánní studia (*Město*, 2006), vyšlo číslo věnující se sociologické reflexi sociálních proměn tuzemských měst a problematice stárnutí v městském prostoru (*Československé město*, 2010). Zatím poslední číslo rámované zájmem o městskou dimenzi současného společenského vývoje se soustředilo na urbánní historii a její souvislosti s různými podobami kolektivní paměti (*Paměť měst*, 2013).¹

Vzpomínání a paměť rámuje také dva texty nejnovějšího čísla – studie *Blanky Soukupové* rekonstruuje na základě biografických výpovědí pojetí domova jako místa návratu u různorodé skupiny českých Židů, kteří přežili šoa. Židovské identity jsou tematizovány také v textu *Gergely Kunta, Dóri Szegő a Júlie Vajdy*, který se však zabývá současností židovské čtvrti v Budapešti a nároky různých skupin na podoby jejího dalšího vývoje, od politických strategií a architektonických zásahů, až po různé podoby menu v místních restauracích jako formy reprodukce lokálních identit. Do prostředí městských podniků či kaváren se mimo jiné dostává také text *Barbory Vackové a Lucie Galčanové*, který představuje různé role, jež hraje městské prostředí v soudobé zkušenosti lidí žijících v jednočlenných domácnostech.

Název i obsah nejnovějšího čísla Sociálních studií tedy, podobně jako číslo předchozí, odkazují k různým rovinám emocionality, přináležení, patření, či naopak odcizení vázaných a projevujících se skrze městské prostředí, zaměřují se však cíleně také na intimnější roviny každodenní zkušenosti. Nejvíce se pak tomuto záměru blíží stať *Ondřeje Hejnala* reflektující soudobou zkušenost bezdomovectví – fenoménu, který bývá ve veřejných diskusích rámován normativními diskurzy o podobách konvenčního domova – Hejnal zde pracuje s etnografickým výzkumem a ukotvenou aktérskou definicí domova. Propojení bydlení a sociálního statusu, ovšem na zcela jiné úrovni obecnosti a v období pozdního státního socialismu, je klíčovým východiskem také poslední z předkládaných studií – *Ondřej Špaček* se v ní na základě analýzy reprezentativních dat věnuje sociální stratifikaci „socialistické“ společnosti skrze

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 4/2014. S. 7–10. ISSN 1214-813X.

¹ Editorský tým v obdobném složení spolupracoval také na urbánních monotematických číslech časopisu Český lid (*Městská každodennost v období socialismu ve střední a východní Evropě*, 2013) a Sociologického časopisu (*Město v sociálních vědách: kulturní přístup*, 2013).

praktiky domácí spotřeby, preference typů bydlení či migraci mezi venkovskými oblastmi a městy.

Předkládané číslo se tedy skrže různé (více či méně reflektované či empiricky ukotvené) konceptualizace domova snaží poukázat nejen na roli přináležení a budování kolektivních identit v městském prostředí, ale otevřít také téma bydlení a vkročit alespoň částečně na půdu privátních prostor, zvolit intimnější měřítko studia městské zkušenosti. Sféra domova a bydlení je oblastí výsostně politickou a sociologicky zajímavou nejen ve smyslu její vnitřní organizace jako jednoho z hlavních nástrojů biopolitiky, který byl spojen s patriarchální a pastorační mocí moderního státu, ale také právě v jeho souvislosti s budováním moderních měst, v nichž hrálo řešení otázek bydlení podstatnou roli. Navazujeme zde tedy vědomě na tuzemskou sociologickou tradici, v níž jsou výzkumná témata města a bydlení studována ve vzájemném propojení (Musil 1985, 2005).²

Oba dva pojmy z názvu čísla, domov i město, spojuje jistá míra nejasnosti vyplývající z širokého významu. Jde o pojmy každodenního jazyka, a nikoli primárně koncepty sociálněvědní analýzy, jak ostatně ilustruje i tematická, metodologická a měřítková pestrost předkládaných studií. Oba pojmy jsou syceny nejrůznějšími významy, osobní zkušeností a v případě soukromé roviny domova velmi silnou emocionalitou spojenou s osobními vztahy, intimitou, ale také prestiží a společenskými normami. Zároveň je mezi pojmy domova a města silné teoretické pnutí – klasické západní pojetí domáckosti vytvářené v rodinném místě bezpečí, čistoty a stability, vymezeném jako privátní prostor intelektuální a morální kultivace, se vynořuje v uplynulých stoletích právě jako diskurzivní protipól vůči „zkaženému“, morálně i ekologicky nečistému městu.

Především v 19. století se určitá představa o soukromém domově ustavila právě v souvislosti s obrazem kontaminujícího a ohrožujícího města, jako druh středostavovského přístřeší chránícího jak samotné členy a členky domácnosti, tak jejich morální hodnoty – město bylo vnímáno jako zdroj fyzické i morální kontaminace, před kterou je lépe se uzavřít. Vytváření silně genderovaných zón viktoriánského domova je jedním z často zmiňovaných důsledků tohoto vývoje (Fishman 1989), stejně jako fakt, že se netýkal všech společenských vrstev, což nicméně nebránilo jeho silnému vlivu na formování představ o domově a domácích politik i každodenních praktik. Jak ukazuje řada studií, představa privátního prostoru domova jako hlavního útočiště před nebezpečím světa je aktuální stále a bere na sebe až podoby militarizace, fortifikace současného domácího prostředí (Low 2001, 2008), které historicky často nabízelo svým obyvatelům právě oddělené a ohrazené prostředí města. Tato

² Zároveň vidíme stopy jejich oddělení v badatelské praxi – zatímco na poli výzkumu urbánního prostředí je několikaletá spolupráce a mezioborová inspirace úspěšná, na pole zkoumání jednotek menších, než je sousedství, se zatím odvažují jen ty disciplíny, pro které je domov a privátní prostor tradičním polem zájmu, tedy zejména sociální antropologie či určité antropologii blízké směry sociologie bydlení. Jisté propojení sociologie a tématu bydlení nacházíme v české architektonické tradici, respektive v české teorii architektury. Světově proslulé jsou teoretické práce Karla Teigehe věnované problematice minimálního bydlení (1932). Originální propojení sociologie a architektury nacházíme také v práci brněnského architekta Jiřího Krohy, který se hledání ideálního bydlení pro co nejširší vrstvy obyvatel věnoval velkou část své profesionální kariéry, a to především ve své známé obrazové studii *Sociologický fragment bydlení* (1932 [tisk 1973]).

schopnost privátního prostoru domova poskytovat útočiště je také zdrojem kritiky. Přílišné soustředění se na domáckost vede podle některých autorů k vyvazování se z veřejného života, uzavírání se před světem „venku“, a tím také ke ztrátě zájmu o věci veřejné, což může být interpretováno přímo jako ohrožení principů demokracie (např. Sennett 1971).

Když francouzský sociolog de Singly (2009) popisuje význam privátního prostoru, a dokonce vlastního pokoje pro osobnostní zrání adolescentů, ukazuje, že je to soukromý prostor, který paradoxně umožňuje skrze četbu, snění a přemýšlení spojení s „vnějším“ veřejným světem. Ukazuje příklad Virginie Woolf a její potřeby soukromého prostoru, „pokoje pro sebe“, pro sebevyjádření a literární tvorbu. Zajímavé ale je, že se její jméno objevuje také v textech o městském, nikoliv pouze domácím prostředí – v jejím případě sloužil totiž jako „místo pro sebe“ hotelový pokoj. Objevuje se tedy kontra-narativ moderního města nikoliv jako místa nebezpečí postaveného proti ochrannému domovu, ale naopak jako místa svobody a volnosti v protikladu ke svazujícímu a disciplinujícímu řádu domácího prostředí (Wilson 1991 in Massey 1992). Město se stává domovem v tom smyslu, že poskytuje možnost sebevyjádření, stává se zdrojem inspirace a významným kontextem osobní identity; domov je naopak konstruován a genderován jako mužská idea, idea toho, kdo odchází utkat se se světem a pro nějž je domov reprezentován a uchováván ženou, nejčastěji matkou, která zosobňuje místo, které se nemění (Massey 1992).

Domov a město jsou tedy spojeny dvěma způsoby. Jednak směřovaly badatele a badatelky k hledání způsobů, jakými se město pro lidi stává domovem, či ještě lépe, jakými způsoby si lidé z města dělají domov jako jednu z významných rovin přináležení, město je sledováno jako kontext tvorby určitých prostorově vázaných významů. Druhý záměr však směřoval k propojení odděleného – tak, jako se současná dominantní forma domesticity historicky upevnila jako diskurzivní protipól městskému prostředí, upevnila se také tato hranice ve vědeckém bádání jako obtížně překročitelná. Tento druhý záměr se v rámci čísla příliš naplnit nepodařilo – vydání dominuje, chtělo by se říci tradiční, pohled na městské prostředí jako na konstitutivní rámec kolektivních identit či jako na místo nelegitimního domova. Reverzní zájem o privátní prostor v kontextu města zůstal podreprezentován – jako měřítko, které, zdá se, stále odděluje jinak velmi blízké vědní disciplíny (např. geografii, historii a sociologii).

Literatura:

- DE SINGLY, Franciose. Mít vlastní pokoj. Ke vztahu mezi prostorem a vlastní identitou. *Sociální studia*, 2009, roč. 6, č. 4, s. 13–24. ISSN 1214-813X.
- FISHMAN, Robert. *Bourgeois Utopias. The Rise and Fall of Suburbia*. New York: Basic Books, 1989. ISBN 0465007473.
- KROHA, Jiří. *Sociologický fragment bydlení. Instruktažní a fotomontážní dokumentace cyklu z roku 1932/33*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1973.
- LOW, Setha M. The Edge and the Center: Gated Communities and the Discourse of Urban Fear. *American Anthropologist*, 2001, roč. 103, č. 1, s. 45–58. ISSN 0002-7294.

- LOW, Setha M. Fortification of Residential Neighbourhoods and the New Emotions of Home. *Housing, Theory & Society*, 2008, roč. 25, č. 1, s. 47–65. ISSN 1403-6096.
- MASSEY, Doreen. A Place Called Home. *New Formations*, 1992, roč. 17, č. 7, s. 3–15. ISSN 0950-2378.
- MUSIL, Jiří. Jak se formovala sociologie bydlení. *Sociologický časopis*, 2005, roč. 41, č. 2, s. 207–225. ISSN 0038-0288.
- MUSIL, Jiří a kol. *Lidé a sídliště*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1985.
- SENNETT, Richard. *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. London: Allen Lane/the Penguin Press, 1971. ISBN 0713902175.
- TEIGE, Karel. *Nejmenší byt*. Praha: Václav Petr, 1932.
- WILSON, Elizabeth. *The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. London: Virago Press, 1991. ISBN 185381282X.